

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

IRSAY-NAGY BALÁZS

DIE KRÖNUNG IN ÄGYPTEN

EINE UNTERSUCHUNG ÜBER DIE FRAGE DER RITUELLEN
AUSGESTALTUNG DER THRONBESTEIGUNG IM ALTEN
ÄGYPTEN NACH DEN ZEUGNISSEN DES ALTEN REICHES

Történelemtudományi Doktori Iskola,
Egyiptológia Doktori Program

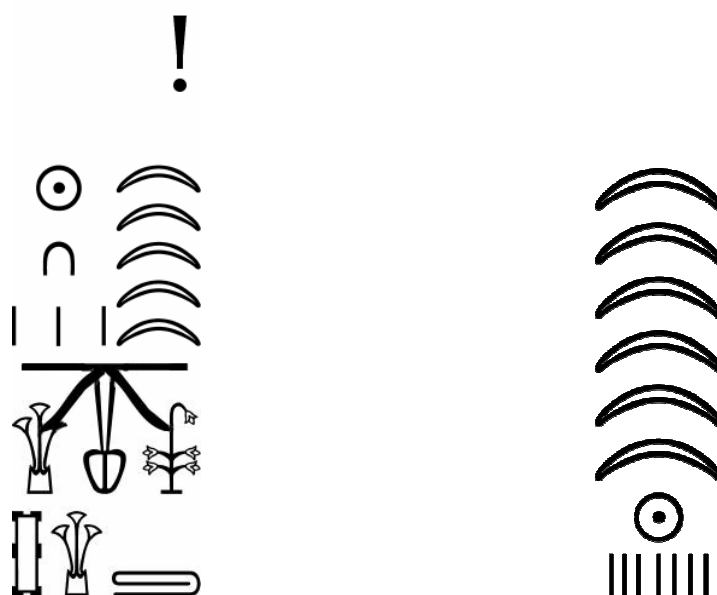
Budapest, 2012

Az ókori egyiptomi király trónralépését a szakirodalom mindig is olyan királykoronázásnak képzelte el, mint amilyent (Nyugat-) Európából ismerünk. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a nyugat-európai királykoronázási szertartás egy hosszú fejlődés eredményeként alakult ki, és végső formájában, amelyik Magyarországon is megjelent, teljes mértékben egy speciálisan és specifikusan helyi jelenség. A hellenisztikus királyok maguk kötötték meg uralkodásuk kezdetén a diadémjukat, és egészen Diocletianusig a római császárok is maguk öltötték fel kikiáltásukkor a bíort. Olyan szertartás, amely során a trónralépéskor az uralkodónak hatalmi jelvényeket adnak át, nem létezett pl. az omajjád és abbászida kalifátusban, vagy a Ming-kori Kínában.

Az egyiptológiai szakirodalmat áttekintve egyértelmű, hogy a témával foglalkozó szerzők a nyugat-európai (főleg angol vagy francia) királykoronázást tekintették mintaképnek, és munkamódszerük abból állt, hogy megkísérelték megfeleltetni azokat a forrásokat, amelyek leginkább illenek az elvárt koronázáshoz. Az 1900 óta írt tanulmányokban megfigyelhető, hogy a szerzők, kevés kivétellel, újra meg újra csupán két forrásra, Hatsepszut királynő deir-el-bahri reliefciklusára (a *Légende de la jeunesse*), és Horemheb király torinoi szoborfeliratára támaszkodtak (mindkettő XVIII. dinasztia). Mindkét forrás azonban rendkívüli események kapcsán keletkezett: Hatsepszut a szabályos öröklési rend figyelmen kívül hagyásával, Horemheb pedig nemkirályi családból került a trónra.

Jelen vizsgálat kiindulópontja szerint nyugat-európai típusú koronázás megléte kevésbé valószínű az ókori Egyiptomban. A kérdés eldöntéséhez az összes, egyiptomi uralkodóváltásról beszámoló forrást át kell tekinteni: a disszertáció ennek első lépéseként a koradinasztikus és óbirodalmi forrásokat (Kr. e. 3. évezred) vizsgálja meg.

A legfontosabb forrástípus ezekből a korokból a királyi cselekedeteket, elsősorban rituális cselekedeteket rögzítő évkönyvek, amelyeknek több példánya maradt fenn. Az ismert Palermói Kövön kívül további töredékek találhatóak Kairóban és Londonban, ezek közül uralkodóváltási éveket csak a legnagyobb, ún. Nagy Kairói Töredék tartalmaz (az évkönyvek legújabb kiadása WILKINSON 2000). A fennmaradt legkorábbi uralkodóváltásra abban az évben kerül sor, amelyik Aha király (az I. dinasztia második királya) utolsó, és egyben Dzser király első uralkodási éve (Palermói Kő, ro. 2:2 és 2:3).

A már Dzser uralkodását jelölő idő estében a disszertáció amellel érvel, hogy a korábban olvasott négy hónap helyett öt hónapot jelöl a Kő.

A következő két frázis (*sm3 Šm^cw Mḥw* és *phr ḥ3 jnb*, hagyományos fordításban „Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítése” illetve „a fal megkerülése”) esetében a kitűzött cél azok pontos jelentésének megállapítása, a következő eredményekkel:

1. Az országegyesítés, mint történelmi esemény

Az elmúlt évtizedek régészeti kutatásai kimutatták, hogy a korábban rekonstruált esemény – Felső-Egyiptom (a Nílus-völgy) és Alsó-Egyiptom (a Nílus-delta) egyesítése Ménész király által – nem történhetett meg. A két területen ugyan a Kr. e. 4. évezredben két külön neolit kultúra alakul ki: délen a Nagada-kultúra és a Deltában a Buto-Maadi-kultúra. Az utóbbi azonban önálló anyagi kultúráját jóval az I. dinasztia kezdetét (Nagada IIIC1 kor) megelőzően, már a Nagada IIC kortól kezdve elveszíti, és egy akkulturációs folyamat keretében „elnagadásodik”. Emiatt több kutató (Werner Kaiser, Günter Dreyer) az egyesítést nem egyetlen történelmi pillantnak, hanem lassú, több évszázados folyamatként rekonstruálta.

Joris van Wetering néhány évvel ezelőtt új megközelítést javasolt: az egyesítés nem a két kultúra, hanem a déli Nagada-kultúrán belül kialakult két királyság, Thinisz és Hierakónpolisz egyesülését jelentette. Ebből kiindulva a jelen disszertáció egy háromszereplős modellt javasol: a deltai Buto, továbbá a két déli királyság egy

uralkodáson belül bekövetkező uniója jelenti azt az egyesülést, amely révén megalakul a dinasztikus kor Egyiptoma.

A modell alapja az egyesítés korából származó összes vonatkozó forrás átvizsgálása: az abüdoszi királysírok írásos emlékei, a királynevek előfordulása más lelőhelyeken, és a hierakónpoliszi „Main Deposit” leletei. Fontos forrás a Gebel Tjauti 1 sziklarajz, amelynek új értelmezését javasolja a disszertáció: Thinisz és Hierakónpolisz kooperációjának képi rögzítése a Nagada IIIA1 korban.

2. Az országegyesítés, mint rituálé?

Ebben a kérdéskörben egy kiváló tanulmány (GOEDICKE 1985) eredményeire támaszkodik a disszertáció, amely a kifejezés szövegbeli előfordulásait átvizsgálva megállapítja, hogy mindig csakis politikai eseményként említik a szövegek, és sohasem hivatkoznak egy ilyen nevű rituáléra, Ez alapján nem valószínű, hogy Dzszer uralkodása elején „Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítése” egy szertartást takart volna: magát az uralkodás kezdetét jelzi a kifejezés. A politikai egyesítés Narmer király idejében, az összes forrás tanúsága szerint, egy erősen személyhez kötött esemény volt, így minden új uralkodás kezdete egyben az egyesítés tényének új személyhez kapcsolása.

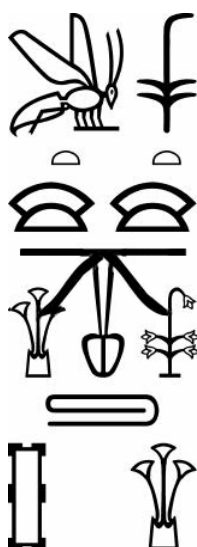
3. „A fal megkerülése”

Nyelvtani-lexikális elemzéssel a disszertáció kimutatja, hogy a fenti fordítás biztosan rossz; helyette „a falak mögötti körutazás” jelentést javasolja. Az Óbirodalom óta ismert, de csak újbirodalmi forrásokban

részletesen leírt Szokarisz-ünnep egyik elemét, az isten temetési processzióját ugyanezzel a kifejezéssel jelölik. Mivel Dzszer trónralépésekor a Szokarisz-ünnep időpontja már elmúlt, a disszertáció javaslatot tesz a kifejezés az előd temetéseként való értelmezésére. Egy királytemetés mindenképpen kiemelkedő esemény volt, és eléggé meglepő lenne, ha egy évkönyvben egyáltalán nem utalnának rá. Ugyanakkor a kifejezés eufemisztikus, és ez el is várható egy jelentős tabukkal összekötött rítus megjelölése esetében.

A következő uralkodási kezdetekről fennmaradt évkönyv-bejegyzések (I. dinasztia: Szemerhet és Ka; II. dinasztia: Peribszen; III. dinasztia: Dzsószer és Szehemhet; IV. dinasztia: Sepszeszkaf; V. dinasztia: Neferirkaré; VI. dinasztia: Teti) elemzése alapján az új király pontosan az előd halálának másnapján kezdte meg az uralkodást.

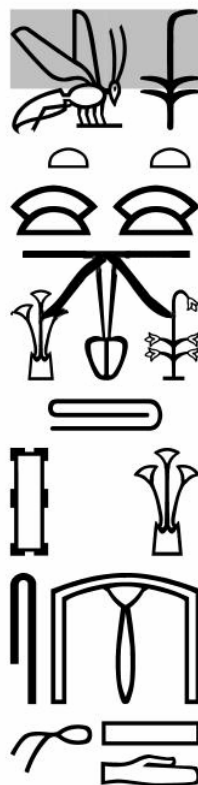
A legtöbb évbejegyzés egy további frázist tartalmaz első elemként (pl. Palermói Kő, ro. 5:8, Dzsószer):

hꜥj(.t) nsw hꜥj(.t) bjt, hagyományos fordításban: „A felső-egyiptomi király felragyogása, az alsó-egyiptomi király felragyogása”, a két cím azonban nem köthető földrajzi területekhez, és inkább a királyság két

aspektusát jelöli (KAHL 2008). A „felragyog” igét két jelentős tanulmány elemezte (REDFORD 1967 és SCHUNCK 1985). Az előbbi történeti kontextusban kizárta, hogy az ige a trónra lépésen kívül más is jelentett volna, az utóbbi azonban néhány esetben lehetségesnek tartotta a „koronáz” jelentést. Az ige óbirodalmi, történelmi eseményekre vonatkozó előfordulásait átvizsgálva a disszertáció REDFORD 1967 nézetét igazolja.

Egyetlen esetben (Palermói Kő, vo. 1:2, Sepszeszkaf) egy további szertartás is megjelenik az első uralkodási év bejegyzéseiként:

hb ššd „a diadém ünnepe”. Kimutatható, hogy az itt említett „diadém” nem az élő király hatalmi jelvénye, hanem Ozirisz isten koronájának része. A bejegyzés közvetlenül a temetési szertartásként értelmezett

phr ḥ3 jnb mögött fordul elő, és így ez is egy a halott királyhoz kapcsolódó szertartást jelöl.

Egyetlen alkalommal számol be nemkirályi forrás egy uralkodás kezdetéről: Kagemni vezír Teti király esetében „bevonult a rezidenciába” kifejezéssel írja le (*Urk.* I:194).

Az összes vonatkozó forrás áttekintése után a disszertáció konklúziója, hogy egyrészt szemben a középkori Nyugat-Európával, másrészt hasonlóan a hellenisztikus királyságokhoz, a középkori kalifátushoz és a Ming-kori kínai császársághoz, a koradinsztikus és óbirodalmi Egyiptom a királykoronázást mint legitimációs intézményt nem ismerte.

GOEDICKE, HANS 1985. ZM3-T3WY. In: *Mélanges Gamal Eddin Mokhtar*. Volume I. (BdE, 97/1.) Le Caire, IFAO. 307–324.

KAHL, JOCHEM 2008. *nsw* und *bit*: die Anfänge. In: EVA-MARIA ENGEL, VERA MÜLLER, ULRICH HARTUNG (Hrsg.): *Zeichen aus dem Sand. Streiflichter aus Ägyptens Geschichte zu Ehren von Günther Dreyer*. (Menes, 5.) Wiesbaden, Harrassowitz. 307–351.

REDFORD, DONALD B. 1967. *H^cj* and Its Derivatives. In: *History and Chronology of the Eighteenth Dynasty of Egypt. Seven Studies*. (Near and Middle Eastern Series, 3.) Toronto, University of Toronto Press. 3–27.

SCHUNCK, MARGIT 1985. *Untersuchungen zum Wortstamm ḥ^c*. (Habelts Dissertationsdrucke, Reihe Ägyptologie, 5.) Bonn, Rudolf Habelt.

WILKINSON, TOBY A. H. 2000. *Royal Annals of Ancient Egypt. The Palermo Stone and Its Associated Fragments*. (Studies in Egyptology.) London – New York, Keagan Paul.